

УДК 37+304.4:316.32

Валентина Культенко

ЕСТЕТИЧНІ ЗАСОБИ ВПЛИВУ У ПОЛІТИЦІ

Досліджується проблема використання естетичних засобів впливу у сфері політики. Відстоюється положення, що естетичне сприйняття є дораціональним, емоційним, а тому первинним у засвоєнні будь-якого досвіду. Політика використовує ці особливості сприйняття естетичного для принадження влади.

Ключові слова: культурна політика, естетичне сприйняття, принадження, краса, розум, сила, святість.

Kultenko V. Aesthetic means of influence in politics

The problem of the use of aesthetic influence in politics. Defended the position that the aesthetic perception is doraisionalnym, emotional, and therefore primary in mastering any experience. Policy uses these features for aesthetic perception prynadzhennya power.

Keywords: cultural policy, aesthetic perception, prynadzhennya, beauty, intelligence, strength, sanctity.

Культенко В. Эстетические средства воздействия в политике

Иследуется проблема использования эстетических средств воздействия в политике. Отстаивается положение о том, что эстетическое восприятие дорациональное, эмоциональное, потому первичное в освоении какого-либо опыта. Политика использует эти особенности восприятия эстетического для усиления привлекательности власти.

Ключевые слова: культурная политика, эстетическое восприятие, привлекательность, красота, разум, сила, святость.

Метою цієї статті є дослідження проблеми використання естетичних засобів для принадження влади. Однією з причин її теоретичного вивчення стало усвідомлення недієвості традиційних засобів здійснення політичних завдань. Тому ведеться пошук альтернативних шляхів. Одним з них є залучення культури для посилення дієвості політичних механізмів. Йдеться про культурну політику, що не

лише управляє культурним життям, а набуває загальнополітичного характеру – несилдовими засобами культурного впливу вирішуються соціально-політичні, економічні, національні та інші державні проблеми. Нерепресивні засоби культури посідають місце традиційних силових механізмів влади, часто недієвих у сучасних умовах постнекласичного суспільства, позначеного процесами глобалізації, транснаціональних зв'язків тощо. Культурна єдність, спадковість культурних традицій розглядаються як джерела знайдення порозуміння у різних питаннях соціально-політичного буття.

Розуміння культури як об'єктивації духовного досвіду, в тому числі й естетичного в межах певного часопростору робить плідним дослідження використання естетичних засобів у політиці для більш глибокого розуміння сутності та характеру культурної політики. «Естетичний контекст історичної епохи, естетичне самовираження політичної сили, естетична свідомість політичних суб'єктів справляють винятковий вплив» [3, с. 5]. Питання етичного обов'язку та естетичного ідеалу – це мета будь-якої політики, загальнолюдські життєві орієнтири, теоретизовані ще Сократом і Платоном. Тому можемо стверджувати, що політика не можлива поза сферою етики, естетики, культури. Їхні цінності не визначають зміст політичного, але є тлом, на якому відбуваються політичні баталії. Існує думка, що політичні феномени отримують свою легітимацію, в тому числі й через естетичний вплив, приналежності красою: від красивої мети, ідеалу до симпатичних політиків, що приваблюють своєю зовнішністю, і тому викликають довіру. Через механізм некритичного сприйняття естетичного як належних цінностей, мисленнєвих та поведінкових взірців посилюється влада тих, хто їх застосовує. Адже людині об'єктивно притаманна естетична свідомість, що реалізується в діяльності. Тому й політика набуває естетично організованих форм, естетичних рис навіть у стихійних політичних процесах. Таким чином, доцільно застосовувати естетичні категорії при аналізі політичного, а естетичні явища стають у різних випадках або засобами приналежності, або набувають маніпулятивного значення чи статусу симулякрів у політичному полі. Саме тому й важливо дослідити можливості та межі впливу естетичного на політичну реальність. Актуальним є й використання естетичних категорій – гармонії, саява, грації, експресії, деструкції – для аналізу політичного буття. Цим засвідчується, що політика не відсторонена від культури, естетики і підпорядковується об'єктивно притаманному людині почуттю естетичного. Тому цінність культури, мистецтва, естетики в

соціальної площині зростає й набуває нових значень. Ця проблема тематизується в філософських працях Т. Адорно, П. Бурд'є, Г. Маркузе, Ж. Ранс'єра, В. Панченко, В. Фадєєва, О. Льовкіної й інших.

У більш ранніх філософських творах можна простежити часткову редукцію політичних проблем у естетичну площину. Естетичні категорії й феномени є ґрунтом для системи цінностей, а політичне не можливе поза площиною аксіологічного. Це положення активно використовувалось утилітарними концепціями політичного. Як приклад – апеляція до царини цінностей заради популяризації політичних лідерів у Н. Макіавеллі. Через узгодження з аксіологічними нормами відбувається творення образу привабливого лідера, наділеного харизмою. Імморалізм Н. Макіавеллі постає як відповідь на брак добра в реальних політичних режимах. Корисність як критерій політичної доцільності скеровується до добра у його загальному розумінні, проте таке добро лишається невизначеним, тому осмислюється через естетичні критерії.

У класичній системі влади Ш. Монтеск'є пропонує важливі характеристики системи, що розуміються як принципи держави. Це поділ влади на три незалежні гілки та гармонійна узгодженість дій цих елементів системи. Філософ використовує естетичну категорію гармонії для тлумачення політичних феноменів. І саме при умові дотримання принципів незалежності та гармонійності влада, з погляду автора, набуває повноти та функціональності. Необхідним при цьому є ще забезпечення цілеспрямованого руху для системи, що досягається через цілепокладання державних завдань. Завдяки цьому в системі знімаються структурні перекоси, вона набуває телеологічної сталості, гармонізується.

Ф. Ніцше у власній філософії розглядає владу з ціннісно-естетичних позицій, а естетична свідомість у нього має первинну важливість при осмисленні соціально-політичних феноменів, при оспівуванні краси нової влади надлюдини. Цінності, «сприйняті як обов'язок і прийняті як потреба, спонукають до усвідомлення соціально-політичних перетворень, заперечуючи усталені способи співжиття» [3, с. 6]. Так відбувається через те, що естетичним предметам властиві якості унікальності й неповторюваності в часі та просторі, ненормативності, протиставленні звичним формальним вимогам. Вони сприймаються на ірраціонально-емоційному рівні, не можуть бути раціонально опредметнені без втрати певних сутнісних якостей. Однак завдяки цьому зберігають відповідність ідеальному у як варіант – політичному ідеалу, а відтак, і прагнення його досягти.

У сучасній філософії Г. Маркузе апелює до естетичного чуття як до порятунку від одномірності людини. Він прагне, щоб естетика вийшла з-під влади високого мистецтва та увійшла у людську повсякденність, безпосередню політичну дійсність і культуру, щоденно їх регулюючи. В людині естетичне чуття виявляє себе як здатність до особистісного сприйняття й переживання, й саме ці людські здатності, а не її продуктивна діяльність, є для філософа порятунком від одномірності. Політика, використовуючи естетику у власних цілях, формує політико-естетичні феномени, що історично постають у вигляді міфів, телеологічних уявлень, різноманітних політичних ритуалів (тоталітарних, демократичних). Думка про те, що міфологічний світогляд не є минувшиною, активно стверджується в сучасному соціально-філософському дискурсі. Увагу до цієї проблеми виявляли Х. Арендт, Е. Кассіпер, Р. Барт, Р. Арон, В. Бушанський, В. Ятченко та ін. Досліджуючи феномен естетичного в політиці, вони звертають увагу на політичну міфотворчість сучасності як справжній парадокс культури. Людина прагне прийнятних міфів, незважаючи на рівень досягнутого суспільством прогресу, ця потреба зростає в умовах складного життя, несправедливого, тоталітарного соціуму. Класична європейська раціональність змогла підірвати християнську віру та надати християнству статусу розвінчаного міфу, але цим було створено нову міфологему – культ розуму, потворними плодами якого постали три могутні політичні міфології ХХ століття: більшовизм, нацизм та фашизм. Адже в ситуації культу розуму та розвінчання традиційних християнських цінностей виник вакуум цінностей, який заповнили новітні цінності, що спирались на досягнення розуму, наукові відкриття в різних галузях знання. «Витіснений із культури міф повернувся в неї, руйнуючи саму культуру» [3, с. 11]. Цінності розуму виявили свою нездатність, що стала трагічною для людини.

Х. Арендт [1], досліджуючи тоталітарні суспільства, звертала увагу на насилля як характерну рису останніх, що є єдиним засобом політичного впливу за відсутності легітимних засобів. Насилля в тоталітарних суспільствах виступає перекрученим естетичним феноменом, який формується на основі схильності людини захоплюватись силою, коритись їй. Прояв сили викликає у людей надзвичайно потужні емоції й почуття, які можна зіставити з захопленням красою, розумом, святістю. В умовах тоталітаризму створюється міфологема, де сила (політичне насилля) набуває освячення, легітимації на рівні емоційно-естетичного сприйняття.

А політичне насилля постає єдиним засобом регулювання життя.

Р. Барт та Р. Арон виявили притаманність і культурі демократичних спільнот тенденції до створення політичних міфів. В. Бушанський простежив зв'язок міфічного світогляду з політичним насиллям, зазначивши, що «аналіз естетичних форм політичної міфології уможлиблює розкриття насилля не лише як тоталітарної практики, а й когнітивного наслідку міфічного світогляду» [3, с. 12]. Він звернув увагу на характерну тенденцію культури ХХ ст. – політичну символізацію, коли зміст політичної діяльності трансформується в акторство, й воно як форма починає домінувати над змістом, стаючи самодостатнім. Ігноруються політичні принципи, їх місце заступають закони естетичного з характерним домінуванням форми над змістом. У політології виникають поняття «політичної театралізації», «політичного ритуалу». Системна символізація політики переростає в маніпуляцію свідомістю. Внаслідок цього відбувається політичне відчуження, коли естетика стає засобом насилля, відсторонюючи громадськість від свідомої участі в політичних процесах.

Символічна політика як прояв політико-естетичного буття стає феноменом часу. Отже, звідси випливає, що політичне завжди залежало від естетичних чинників, що сприйняття політичного відбувається не лише на раціональному рівні, але й через ірраціональні людські здатності. Вплив естетики на політику сприяє діалектичному проявленню історичного суспільного досвіду, форм політичної діяльності, ідеальних уявлень щодо цілей, норм та форм політики. У підсумку це означає, що політична наука потребує загальної естетико-онтологічної теорії, перетворення естетики й культури на нову політичну онтологію. Це завдання вирішується через дослідження генези влади як основного питання політичного буття.

Потрібно зазначити, що зв'язок між естетикою та політикою не можна вважати штучним, зв'язок між ними одвічний й тримається на спільній рисі – беззастережності панування. Беззастережністю панування характеризуються сфери політики, етики, релігійного досвіду. Це засвідчує ідеальність їхнього змісту, адже вони здатні відірвати людину від реальних умов існування, створити систему належного на протигагу наявному буттю. В. Бушанський характеризує ці здатності естетики, етики, церкви та політичної теорії через залучення поняття позитивного соціокультурного відчуження, завдяки якому можливий культурний прогрес. Тому що в цих сферах іманентно присутній ідеал, не досягнута мрія, а наявність відчуженого ідеалу як мети спонукає прогрес, розвиток. З іншого боку,

потрібно враховувати, що міра ідеальності, відчуженості культури, естетики передбачає й певну утопічність культурно-естетичних проєктів зміни реальності, а отже, й неможливість спроб культурно-естетичними методами досягти суспільно-політичного ідеалу.

Проблематизація ідеалу спрямована саме до естетичного ідеалу, ідеї Блага, Краси у Платона. Таке тлумачення досконалості виходить за межі раціонального, поєднує сфери досвіду – естетику, етику, релігію та політичну теорію. Їхня єдність – у первинності естетичної ідеї, мрії про досконалість, що спонукає їх діалектичний розвиток. Мрія спонукає до творчості, в якій відбувається переживання моральних суперечностей. Тому етика – це завжди діалектичний конфлікт моралі з моральністю за панування належного над реальним, наявним. Релігія – той самий діалектичний конфлікт між трансцендентною сутністю бога як відчуженою сутністю людини та суб’єктивністю й обмеженістю її земного існування. Політика – діалектичний конфлікт між піднесеністю утопічного ідеалу та колізіями позитивного права й реального суспільно-політичного життя. Йдеться, перш за все, про діалектичний розвиток у духовній площині, в якій естетика, мистецька творчість зумовлюють перетворення. Духовні цінності, норми, традиції, навички потребують живлення. Зміни та оновлення в них здатні привнести естетика й мистецтво, пропонуючи нові принади. Найбільший емоційний вплив на людину чинять принади сили, краси, розумності та святості, маючи універсальний та позаісторичний характер. Принаджуючись ними, людина зводить їх у ранг цінностей, а відтак, вони постають змістовними джерелами для міфотворчості.

Міфотворчість єднає історичний час, пов’язуючи минуле з теперішнім та майбутнім у телеологічній спрямованості, зумовленій спільністю естетичного сприйняття дійсності, спадковістю культурних традицій, спільністю суспільно-політичної свідомості у людей, віддалених у часі, але об’єднаних територією проживання, схожими етнонаціональними характеристиками. На відміну від історії, яка є вічною та здійснюється вільно, міф завжди телеологічно спрямований, міф повчає. Експлікація теми міфотворчості у площину сучасних українських реалій виявляє ознаки цього процесу. Змістом українського міфу є експлуатація ідеї національної єдності на основі спільного минулого. Це далеке минуле подається як тремтлива ідилія з вишиванками, писанками та гопакками. Особливістю української міфотворчості є відсутність войовничості, культу сили, моральної величі у нашому минулому. Тому такий міф не на-

вчас, це завжди міф про поразки, програші, страждання та підкорення. «Така міфотворчість не тільки облудна, а й естетично гидка, нікчемна в самій своїй суті. Народ кріпаків, наймитів, уярмлених колгоспників, чорних шахтарів шукає причетності до трипільських пастухів. Кому потрібен такий родовід? Кого він може надихати? Лише вічного раба» [3, с. 154]. Такий міф беззубий та естетично недолугий, у ньому добро протиставляється прекрасному, але добро не протилежне прекрасному, отже, їхнє протиставлення безглузде.

Як наголошує В. Бушанський, небезпечним є факт апеляції до давнини заради формування національної ідеї. Це засвідчує хиткість політичної системи і «вказує на підсвідоме відчуття політичною елітою непевності власного становища» [3, с. 152]. Міфотворчість може бути плідною та позитивною, але міф не повинен посідати домінуюче положення у справах політичного творення, єднання нації, розбудови державності. Найголовнішою у цих прагненнях має бути політична воля. Для цього політичний міф потрібно спрямовувати у майбутнє, як це простежується, наприклад, у російській міфотворчості з її ідеєю месіанського покликання Росії. Протилежне відбувається тоді, коли державна політика не має успіху. За влучним висловом, крах модернізації призводить до неминучої архаїзації суспільної свідомості.

У цілому можна констатувати, що політика та політична наука завжди шукають засобів для збільшення привабливості й дієвості влади. Поширеним у вирішенні цього завдання є використання принади красою. Практика апелювання до краси з політичними мотивами поширена у світі. Один із помічників президента США Р. Ніксона висловлювався з цього приводу: «Ми повинні мати повну ясність в одному: виборець реагує на образ, а не на людину. Значення має не те, що є, а те, що проектується, й ... не стільки те, що проектується, скільки те, що виборець сприймає. Тому ми маємо змінювати не людину, а враження, яке вона справляє» [4, с. 340]. Суб'єкти політичної діяльності використовують різні естетичні засоби принадження. Наприклад, поширена практика влаштування публічних дебатів між політичними кандидатами покликана привабити електорат їх розумовими здібностями, принадити розумом. Політики засвідчують прямо чи опосередковано свої релігійні вподобання, принаджуючи вірою та іманентною наявністю чеснот релігійної людини, прагненням святості. Хіба що комуністи не експлуатують тему бога, проте вони мають власну релігію і власний ідеал святості, а тому теж не оминають цієї принади. Принадження естетичними ідеалами в умовах суспільства масового споживання поставлене

на потік – штат співробітників розробляє образ політиків людських, красивих зовні та зсередини, що ведуть здорове життя, прекрасно виглядають в оточенні своїх родин, сповнені харизматичними якостями. Створюється образ, який приналежить. Естетизація охоплює всі сторони політичного буття: від створення піднесеного образу політика до естетичного приналеження ідеології, принципів державної політики, суспільного ладу, чи то демократизм або тоталітаризм.

Філософська рефлексія цієї ситуації дозволяє її раціоналізувати у такому висновку. Політика апелює до естетичного як до засобу власної популяризації. Тому що естетично-емоційне сприйняття первинне, воно передує раціонально обґрунтованому усвідомленню дійсності. На естетичному рівні створюється допонятійне первинне враження за посередництва емоцій, ірраціональних проявів. Таким чином, естетичне, відображаючи суспільно-культурну матрицю сьогодення, впливає на формування соціального світогляду. Відсторонені цінності естетичного набувають здатності впливати на реальність. Ідеали об’єктивуються в політичних теоріях, етичних принципах, релігійних уявленнях та мистецьких творах, містячи в собі досконалий образ, яким має бути життя. Ідеали недосяжні, але прагнення до них нездоланне, вони приналежують, стаючи способом соціалізації людини, її становлення як активного соціально-політичного гравця або ж для деструкції особистості. А політика набуває все більш символічного характеру, за П. Бурд’є – конкуренцією за символічну владу.

Література:

1. Арндт Х. О революции / перевод с англ. И. Костина ; науч. ред. А. Павлов. – М. : Европа, 2011. – 456 с.
2. Бурдье П. Социология и демократия / П. Бурдье // Поэтика и политика. – М., 1999. – С. 119–125.
3. Бушанський В. В. Естетика політичної влади : монографія / В. В. Бушанський. – К. : Вид. ПАРАПАН, 2009. – 360 с.
4. Гаджиев К. С. Введение в политическую науку : учебник для высших учебных заведений / К. С. Гаджиев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Издательская корпорация «Логос», 1997. – 544 с.
5. Маркузе Г. Одномерный человек. Исследование идеологии развитого индустриального общества / перевод А. Юдин. – М., 1994. – 526 с.

Рекомендовано до друку філософії Національного університету біоресурсів і природокористування України від 8 листопада 2012 року